

УДК 378.016 – 054.62:81'243:35

ПРО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ УЧНІВ МОВИ У ВНЗ УКРАЇНИ

Алла Чистякова

Національний технічний університет „ХПІ”,
кафедра ділової іноземної мови та перекладу
вул. Фрунзе, 21, 61002 Харків, Україна
тел.: 057 707 62 60
ел. пошта: Ala1936@mail.ru

Зроблено аналіз різних категорій іноземних учнів, які навчаються в українських ВНЗ, розглянуто проблеми організації навчання української мови як іноземної, названі професійні знання та вміння, необхідні викладачеві, який працює з іноземними студентами.

Ключові слова: категорії іноземних учнів у ВНЗ, система навчання мови, методична забезпеченість занять з мови, викладач української мови як іноземної.

В останні роки зростають тенденції до збільшення кількості іноземних громадян, які вступають до ВНЗ України. Мета їхнього навчання різна: деякі бажають отримати вищу освіту, інші прагнуть до наукових досліджень або до підвищення рівня знання з мови, отриманого на батьківщині. Отже, до навчання у ВНЗ приступають різні категорії іноземних учнів, а саме: студенти, аспіранти і стажисти.

Розглянемо кожну з категорій учнів і проаналізуємо методичну забезпеченість занять з української мови.

Студенти вивчають мову п'ять років (підготовчий факультет, I – IV курси ВНЗ). Мова, яку вони вивчають, виступає у двох функціях: 1) мова як засіб спілкування і 2) мова як засіб оволодіння обраною спеціальністю.

Навчання мови як засобу спілкування має такі цілі: 1) познайомити студентів з реаліями нової країни, 2) сформувати мовленнєву поведінку, адекватну носіям мови; 3) допомогти студентам адаптуватися в соціальних умовах нової країни. Поставленої мети досягають через оволодіння студентами необхідного лексико-граматичного матеріалу, який відображений у підручниках з мови.

На підготовчому факультеті (початковий і середній етапи) студенти знайомляться з реаліями нової країни за допомогою навчальних текстів „Факультет”, „Робочий день”, „Обід”, „Бібліотека” та інші [7] або відібраних комунікативних тем, які реалізуються в типових ситуаціях повсякденного спілкування: „Місто”, „Готель. Гуртожиток”, „Кав'ярня. Ресторан”, „Здоров'я” та інші [3]. Ці навчальні теми доповнюються навчальними екскурсіями. Схематично цей етап роботи можна представити так.

Текст	Екскурсія	Формули мовленнєвої поведінки
Бібліотека	Екскурсія в бібліотеку вищого навчального закладу	Де розташована бібліотека? На якому поверсі каталог? Де знаходиться студентський читальний зал? З якого часу й до якого часу працює бібліотека?

На I – IV курсах (просунутий і завершальний етапи) навчання мови як засобу спілкування здійснюється на матеріалі художніх текстів. У цей період іноземні студенти отримують, з одного боку, країнознавчі знання про культуру, суспільний устрій країни, політичні, філософські, соціальні, етичні проблеми носіїв мови, з іншого, – опановують базові одиниці мови з національно-культурним компонентом семантики (слова, фразеологізми, афоризми, прислів'я та ін.)

Узагальнення лексико-граматичного матеріалу, який вивчають під час занять, здійснюється в рамках тематичних уроків, олімпіад, клубів за інтересами та ін. Тематичні уроки розширюють знання вивченої теми в аудиторії, наприклад: „Україна – країна, в якій ми живемо”, „Свята Україна” та ін. Студенти готують виступи, музичне оформлення, концерт. Мета олімпіади розвинути зацікавлення мовою. Клуби об'єднують студентів за інтересами. У завдання клубів входить розширення мовленнєвої практики студентів, оскільки вони готують доповіді, реферати, обговорюють проблеми, які їх цікавлять.

Отже, вивчення мови під час занять, доповнене систематичною позааудиторною роботою, формує навички та розвиває вміння мовленнєвої поведінки, адекватні носіям мови, і сприяє поступовій адаптації іноземних учнів в умовах нового мовного середовища.

Навчання мови як засобу оволодіння майбутньою спеціальністю. Цей засіб виконує дві функції. З одного боку, він служить меті, з іншого – у ньому втілюється діяльність, за допомогою якої ця мета досягається. Мова, яку вивчають, слугує меті й виступає конкретним засобом для її досягнення. Мета навчання іноземних студентів – отримати вищу освіту у ВНЗ. Тому в мові, яку вивчають, іноземний студент сподівається отримати конкретний інструмент для досягнення цієї мети, бо досвід минулої діяльності передбачає результати майбутньої. Іноземні студенти у мові, бачать той інструмент, за допомогою якого можна досягти поставленої мети.

Іноземні студенти навчаються мови спеціальності протягом п'яти років.

На підготовчому факультеті склалася певна система організації навчання мови спеціальності. Її компонентами виступають початково-предметні курси, потижневі словники, навчальні посібники, складені на основі міжпредметної координації. Початково-предметні курси об'єднують навчальний текст з мови, а також лексико-граматичний матеріал, необхідний і достатній для розуміння предметів у межах спеціальності, що вивчають студенти. Навчальні тексти базуються на навчальних темах, які студенти опановують під час вивчення предметів відповідно до їхнього фаху. Наприклад:

Медико-біологічний профіль		Економічний профіль	
Навчальний матеріал з мови	Навчальні дисципліни	Навчальний матеріал з мови	Навчальні дисципліни
Початково-предметний курс	<ul style="list-style-type: none"> математика біологія хімія фізика 	Початково-предметний курс	<ul style="list-style-type: none"> математика економічна і соціальна географія основи економіки

Потижневі словники містять перелік лексики, яку студенти вивчають на заняттях з мови та на спеціальних предметах. Ці словники розв'язують декілька завдань: конкретизують лексичний мінімум з предметів, визначають рівень володіння мовою до початку занять. На його основі складають навчальні тексти і вправи.

Навчальні посібники, складені на основі міжпредметної координації. Міжпредметна координація має певні ступені. Викладач використовує її залежно від поставленої навчальної мети.

Координація тем з мови та предметів, які вивчають, здійснюється за допомогою планування. Наприклад:

Українська мова	Фізика
Сила Сила тертя	Сили тертя в природі

Координація лексико-граматичного матеріалу з мови та профільних дисциплін, які будуть вивчати студенти на I курсі, спрямована на формування предметно-професійного досвіду, тобто на формування у студентів навичок і вмінь, необхідних і достатніх для розуміння предметів, які вони будуть вивчати на I курсі конкретного вищого навчального закладу і певного факультету [6]. Наведемо приклад такої координації.

Біологічний факультет Профільні дисципліни	Підготовчий факультет (середній етап) Тексти з мови
Зоологія	Одноклітинні організми Життєдіяльність одноклітинних організмів Багатоклітинні тварини
Анатомія людини	Клітина Органи системи і апарати органів Кістки. Скелет М'язи
Ботаніка	Значення рослин у житті людини Тканини Ускладнення та еволюційний розвиток тіла рослин

Створені навчальні посібники з російської мови свідчать, що вони сприяють кращому розумінню предметів за фахом, коли студенти починають вчитися на I курсі [4; 5].

На I – IV курсах вивчення мови спеціальності (філологів, нефілологів) стає основною метою навчання мови. Основу навчальних посібників складають комунікативні потреби, зумовлені предметною діяльністю іноземних студентів на конкретному факультеті з конкретної спеціальності певного ВНЗ. Саме на заняттях з теоретичних дисциплін студенти отримують спеціальні знання. Проте, як відомо, ці знання існують в мовних знаках і оперувати ними можна лише у формі мови. Отже, завдання занять з мови полягає у встановленні взаємозв'язку між змістом і формою його вираження – мовою.

У методиці сформовано певні підходи до організації навчання мови спеціальності. Для кожного конкретного факультету та курсу складають навчальні посібники з мови, які містять: лексичний мінімум з теми, тексти, систему вправ. Ці

посібники доповнюються лабораторними роботами з мови, мета яких формувати лінгвістичну базу вимови нових лексичних одиниць і розвивають вміння читання, аудіювання, письма.

Аспіранти, які закінчили українські ВНЗ, володіють мовою. Основне у навчанні аспірантів – сформувати навички та вміння оформлення наукового дослідження. Для вирішення цієї мети на заняттях з мови аспіранти вчать [2]: орієнтуватися в науковій літературі з теми дослідження; користуватися довідково-бібліографічним апаратом наукового твору; складати довідкові спеціалізовані анотації та реферати; викладати в письмовій формі основні структурно-змістовні компоненти свого наукового дослідження (автореферат); складати тези для їх публікацій у матеріалах конференції та ін.

Стажисти. Цілі їх навчання у ВНЗ різні: підвищення рівня знання мови, вивчення мови відповідно до власних потреб (місіонери, туристи, перекладачі та ін.) Навчання цієї категорії здійснюється за індивідуальними програмами, які складають викладач спільно зі стажистом. При цьому, велике місце в навчанні мови займає країнознавство, коли стажисти знайомляться з культурою, традиціями та звичаями українського народу.

Особливості організації навчання мови у ВНЗ іноземців визначають й інші підходи до професійних знань викладача. Поряд із загальними якостями, властивими викладачам в цілому, викладачеві української мови як іноземної доцільно розвивати такі знання: знати рідну мову студента (арабська, китайська, англійська або ін.); вивчати систему освіти, в якій формувався іноземний студент на батьківщині (освітній досвід); розуміти змістовний матеріал за фахом іноземного студента (предметно-професійний досвід).

Лінгвістичний досвід (рідна мова) дає можливість викладачеві визначити навички, які можна перенести з рідної мови, що вимагають корекції або необхідності формування заново. Це дозволяє викладачеві української мови встановити оптимальне співвідношення часу, що витрачається на їх становлення при навчанні новому, послідовність вивчення мовного матеріалу, характер і типологію труднощів під час навчання вимови та ін.

Освітній досвід (знання попередньої системи навчання). Система навчання на батьківщині формує у студентів певне образне мислення. Студенти, спираючись на сформовані образи, аналізують лінгвістичні явища в новій мові, що впливає на її розуміння і засвоєння. Знання викладачем освітнього досвіду дозволяє виділити одиницю навчання мови, адекватну образному мисленню іноземного учня: типову схему речення, комунікативні блоки-діалоги, мовний зразок, граматичну структуру або ін; розробити систему наочності й технічних засобів для її засвоєння, визначити тип занять.

Врахування попереднього лінгвістичного та освітнього досвіду, як свідчать експериментальні дані [6], підвищує формування навичок та вмінь під час вивчення нової мови в два – три рази швидше порівняно з групами, де цей досвід не враховувався.

Предметно-професійний досвід, який іноземні студенти опанують у ВНЗ, ставить вимоги до професійних знань викладачів мови: 1) знати комунікативні потреби студентів I курсу (для формування групи); 2) знати предметно-змістовний матеріал за фахом студента (організувати спілкування, відповідне комунікативним потребам студентів); 3) вміти відібрати лексико-граматичний матеріал, необхідний для засвоєння текстів за фахом; 4) вміти складати лабораторні роботи для

формування навичок і розвитку вміння слухання, письма, читання, говоріння; 5) вміти навчити студентів мовленнєвої поведінки, адекватної новим умовам і формам роботи у ВНЗ і на факультеті; 6) вміти використовувати принципи міжпредметної координації для відбору лексико-граматичного матеріалу, що відповідає знанням загальноосвітніх (підготовчий факультет) і профільних (I курс) предметів студентами-іноземцями.

Перераховані характеристики викладача можна відобразити у такій схемі:

Професійні знання	Професійні вміння
Знання рідної мови іноземного студента	Уміння формувати модель навчання мови, адекватну лінгвістичному досвіду студента
Знання освітньої системи, у межах якої навчався іноземний студент	Уміння формувати модель навчання мови з урахуванням освітнього досвіду іноземного студента
Знання культури носіїв іноземних мов	Уміння формувати модель спілкування з урахуванням культури студента
Знання обсягу лексико-граматичного матеріалу на підготовчому факультеті та на I – IV курсах	Уміння навчити іноземних студентів використовувати лексико-граматичний матеріал у різних видах мовленнєвої діяльності (говоріння, слухання, читання, письмо)
Знання принципів навчання лексико-граматичного матеріалу на підготовчому факультеті та на I – IV курсах	Формування системи навчання мови, яка відповідає рівню підготовки іноземних студентів
Знання методів і прийомів навчання лексико-граматичного матеріалу на підготовчому факультеті та на I – IV курсах	Формування методики навчання мови в групі
Знання змісту основних підручників з мови на підготовчому факультеті та на I курсі	Розвиток знань учнів з урахуванням наступності
Знання конкретного вищого навчального закладу, факультету, куди вступають студенти групи	Уміння визначити навчальний матеріал, адекватний комунікативним потребам студентів
Знання спеціальності студента, перелік предметів, що вивчають на I курсі конкретного ВНЗ та факультету	Уміння підготувати навчальний матеріал, спрямований на формування предметно-професійного досвіду
Знання форм навчання та контролю у вищому навчальному закладі, де буде навчатися іноземний студент	Уміння формувати мовленнєву поведінку іноземного студента з урахуванням умов його навчання у вищому навчальному закладі

Отже, професійні знання та вміння викладача української мови, який враховує досвід студентів, виходять за рамки суто філологічних знань і охоплюють знання іноземної мови (китайської, англійської, фарсі або ін.) та культури іншої країни: дисципліни за фахом, обраних студентом для вивчення у ВНЗ; умови навчання у ВНЗ; навчальні програми факультетів, куди вступають студенти групи тощо.

Ми докладно описали особливості організації навчання мови різних категорій іноземних учнів, оскільки всі вони враховані у великих вищих навчальних закладах України, та професійні знання викладача української мови як іноземної. При цьому, ми спираємося на розроблену практику викладання російської мови іноземцям, бо до цього часу подібна методична система навчання української мови у ВНЗ для всіх категорій учнів не цілком сформована, хоча і є підручники з української мови [3; 7; 8], а також численні публікації, які висвітлюють окремі аспекти і напрямки у викладанні української мови як іноземної.

Треба відзначити, що у більшості ВНЗ України навчання мови здійснюють українською мовою. Володіння ж російською мовою іноземними учнями після підготовчого факультету, вивчення його на I – IV курсах ВНЗ, навчання її аспірантів створюють для іноземців „штучні труднощі”, що призводить до того, що іноземці 1) втрачають інтерес до навчання, 2) залишають українські виші і повертаються на батьківщину.

Перелічимо деякі „штучні труднощі”, які створює система навчання мови іноземців у вищих навчальних закладах.

1. Лекції з багатьох навчальних предметів, починаючи з I курсу, відбуваються українською мовою, що не відповідає отриманим знанням з мови (російської) на багатьох підготовчих факультетах.

2. Контроль знань іноземних студентів на I – IV курсах проводиться українською мовою (модулі, формулювання питань в екзаменаційних білетах та ін.)

3. Назва спеціальних дисциплін подана українською мовою як у розкладі занять, так і в залікових книжках. Таке становище призводить до того, що студенти не розуміють суті дисциплін, які вони повинні вивчати.

4. Аспіранти, які вчили російську мову у ВНЗ шість років, повинні оформляти українською мовою публікації, автореферати кандидатських дисертацій.

5. Якість навчання мови іноземних студентів знижується у зв'язку із збільшенням їх кількості у групах (від десяти до п'ятнадцяти). Це призводить до скорочення активної мовленнєвої діяльності на заняттях з мови. Виміри навчального часу на заняттях мови (2004/2005 навчальний рік, підготовчий факультет) виявили, що у групі, яка складається з 12 осіб, кожен студент протягом чотирьох годин читає навчальний текст 1,25 хв., відповідає на питання по тексту 1,25 хв., переказує текст 1,6 хв., виконує вправи 5-7 хв. Отже, кожен студент лише 11,6 хв. бере участь лише у **вимові** лексико-граматичного матеріалу. У той самий час, як свідчать експериментальні дані [1], прослуховування мовних зразків для формування рухових образів повинно повторюватися не менше чотирьох разів, а відтворення мовного зразка можливо після 20-го прослуховування.

6. Знання мови (російської), які студенти отримали під час навчання у ВНЗ, не дозволяють учням досягти рівня соціальної достатності, тобто рівня, що відповідає рівню носіїв української мови. Загальновідомо, що у Східній Україні спілкування переважно відбувається російською мовою, а теле- і радіомовлення, написання документів (заяви, пояснювальні записки, оформлення віз тощо) – українською.

Тож іноземні учні, навчаючись в українському вищому навчальному закладі, повинні володіти двома мовами: російською, яку вони вивчають разом з викладачем протягом п'яти років, і українською, яку вони змушені опанувати самотужки. Правда, слід зазначити, що є невелика кількість вишів, де з першого курсу іноземні учні вивчають дві мови, – російську й українську.

На наш погляд, подолати названі труднощі, створені системою навчання у ВНЗ на сучасному етапі, можна так:

I. *Навчати української мови всі категорії іноземних учнів.* З цією метою доцільно розробити єдину систему навчання української мови у ВНЗ для всіх категорій учнів, аспірантів, стажистів (підготувати підручники та навчальні посібники з української мови для усіх курсів); створити методичну забезпеченість для вивчення мови (навчальні фільми, комп'ютерні програми та ін.). Для досягнення цієї мети бажано організувати підготовку та перепідготовку викладачів української мови як іноземної, враховуючи специфіку їхніх професійних знань.

II. *Навчати іноземців іноземними мовами* (англійською, російською та ін.) протягом усього їхнього навчання в українському вищому навчальному закладі (цей досвід є в Польщі, Іспанії та інших країнах). Подібні групи виділяють зі складу українських груп студентів і навчають протягом п'яти років. Організація такого навчання полегшується тим, що сучасні кафедри мають добре розроблену науково-методичну базу з російської мови для різних категорій іноземців.

На закінчення можемо зазначити, що названі проблеми потребують свого вирішення, бо від цього залежить якісна підготовка іноземних фахівців в українських вищах.

1. Воронин Л. Г. Динамика электромиографической активности в начальном периоде формирования речевой структуры / Л. Г. Воронин, И. И. Богданова, Ю. Л. Бурлакова // Научные доклады Высшей школы. Биологические науки. – Москва, 1974. – № 8. – С. 17–18.
2. Гапочка И. К. Программа-справочник по русскому (иностранному) языку для аспирантов и соискателей нефилологических специальностей / И. К. Гапочка. – Москва : Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 2003. – 67 с.
3. Зайченко Н. Ф. Практичний курс української мови для іноземців. Усне мовлення / Н. Ф. Зайченко, С. А. Воробйова. – Київ : Знання України, 2004. – 323 с.
4. Учебник по русскому языку для иностранных студентов медико-биологического профиля / [Алексеев Т.Н., Джурко Э.Н., Чистякова А.Б., Шалаев В.А.]. – Харьков : Константа, 1999. – 179 с.
5. Учебные материалы по русскому языку. Экономический профиль [Чистякова А. Б., Денисенко Л. С., Иванова Т. А. и др.]. – Харьков : Константа, 2002. – 243 с.
6. Чистякова А. Б. Научные основы подготовки по русскому языку испано- и франкоговорящих студентов-иностранцев нефилологического профиля : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. пед. наук : спец. 13.00.02 „Методика преподавания русского языка” / А. Б. Чистякова. – Москва, 1994. – 42 с.
7. Чистякова А. Б. Українська мова для іноземців / Чистякова А.Б., Селіверстова Л. І., Лагута Т. М. – Харків : ХНУ імені Каразіна, 2006. – 524 с.
8. Чорнобай В. П. Українська мова : підручник для вищих і середніх навчальних закладів. Ч. 1 / В. П. Чорнобай. – Львів, 2001. – 238 с.

**ON THE ISSUES OF TEACHING FOREIGN STUDENTS AT HIGHER
EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF UKRAINE**

Alla Chistyakova

The article analyzes the various categories of foreign students studying at Ukrainian higher educational establishments and considers the problems of teaching Ukrainian as a foreign language. It also identifies the professional knowledge and skills required of language teachers who work with foreign students.

Key words: category of foreign students at higher educational establishments, the system of language teaching, methodical language equipment, teacher of Ukrainian as a foreign language.

**К ВОПРОСУ ОБ ОБУЧЕНИИ
ИНОСТРАННЫХ УЧАЩИХСЯ ЯЗЫКА В ВУЗАХ УКРАИНЫ**

Алла Чистякова

К вопросу об обучении иностранных учащихся языку в вузах Украины. Сделан анализ различных категорий иностранных учащихся, которые обучаются в украинских вузах, рассмотрены проблемы организации обучения украинскому языку как иностранному, названы профессиональные знания и умения преподавателя языка, работающего с иностранными учащимися.

Ключевые слова: категории иностранных учащихся в вузе, система обучения языку, методическая оснащенность занятий по языку, преподаватель украинского языка как иностранного.

Стаття надійшла до редколегії 8.03.2012

Прийнята до друку 2.04.2012